

Колискова пісня як фольклорний жанр

в практиці родинного виховання

Творча обдарованість – велике щастя і велике випробування і для володарів цього Дару, і для вчителів і батьків. З цим стереотипом прямо пов'язаний ще один (особливо поширений саме в учительському середовищі): обдаровані – ті, хто вчиться легко і швидко. Так, легка здатність до навчання відноситься до обдарованості, але це лише один з її видів (далеко не найпродуктивніший потім, у дорослому житті). Великий Ейнштейн не був розрадою і надією батьків і гордістю вчителів. Багато вчителів вважали його нездатним, і за неуспішність (правда, не по математиці, як іноді повідомляється) він був виключений з гімназії.

Побачити обдаровану дитину далеко не так просто, для цього потрібна справжня педагогічна інтуїція (батьківський або вчительський талант) або серйозна психологічна підготовка. Особливо важко побачити творчу обдарованість, ще важче її розвивати.

Як рано виявляються видатні здібності? На цей рахунок є різні точки зору. Деякі вважають, що певні вказівки на незвичайні можливості можна побачити вже у немовляти. Не заперечуючи ці факти, необхідно зазначити, що хоча відомі проблиски майбутніх яскравих здібностей можна побачити дуже рано, все ж серйоз про існування обдарованості можна говорити не раніше 3–4 років. Йдеться про загальну обдарованість. У зв'язку з цим варто коротко згадати про так званий сензитивний період розвитку здібностей. Було з'ясовано, що для розвитку різних спеціальних здібностей існують певні, періоди, протягом яких розвиток здібностей йде найбільш прискореними темпами і найбільш успішно. Для різних здібностей такі періоди різні. Скажімо, найбільш ранній сензитивний період, мабуть, у музичних здібностях – до трьох років. Інакше кажучи, щоб у дитини були розвинені музичні здібності, потрібно, щоб до трьох років вона жила в музично багатому середовищі – навколо нього повинна звучати справжня музика, йому повинні співати пісеньки, він сам повинен спробувати заспівати що-небудь. Є навіть дані, що розвиток музичних здібностей починається вже в утробі матері – серйозні експерименти і результати, які цілком заслуговують на увагу. В черговий раз були праві наші предки, які вважали, що майбутній матері треба слухати хорошу музику і дивитися на прекрасні картини природи. Після сензитивного періоду, тобто після трьох років, розвиток музичних здібностей можливий, але вже куди більш скрутніший. Саме тому по-справжньому обдаровані музиканти з'являються, як правило, в сім'ях музикантів, або вже принаймні там, де в сім'ї люблять музику [7, с. 17].

Музика позитивно впливає на дитину і до народження, і в наступний період. Музика заспокоює дитину, допомагає фізичному і розумовому розвитку. Тому важливо, щоб матері співали своїм дітям, особливо мелодійні колискові пісні.

В Україні завжди приділяли важливого значення вихованню дітей у родині. Найбільш значущими вважали такі якості, як доброта, справедливість, любов до свого народу, батьківщини, працелюбність тощо.

Практика родинного виховання по залученню дітей до прекрасного починається дуже рано, з маминої колискової пісні, в якій народ опоетизовує природу, любов і ніжність, людяність і добро.

Можна сміливо сказати, що колискові пісні є універсальним терапевтичним засобом. Через спів дитина отримує перші уроки розвитку мовлення. У старшому дошкільному віці важливим завданням стає вироблення дикції. Вплив співу колискових важливий також для розвитку мислення дитини. Від того, які пісні співала їй мама (і чи співала взагалі), залежать характер маленької людини, її фізичне здоров'я, ступінь психологічної стійкості. У колискових піснях завжди затверджується вища цінність займаного дитиною місця. Для повноцінного розвитку маляті важливо знати, що він бажаний і коханий, його мама – найкраща, а рідний дім – самий теплий і затишний. Більше того, у колискових піснях мама вибудовує навколишній світ навколо дитини, як би протиставляючи всім небезпекам зовнішнього світу теплоту і захищеність будинку. Ніжність, ласку, сердечність, задушевність, спокій несуть ці пісні, вони знімають зайву тривожність, збудження. Діти, які не знали колискових, виростають більш егоїстичними і злими, вони частіше схильні до різних психічних розладів.

Коліскова пісня належить до жанрів дитячого фольклору, створених дорослими для дітей. Творцями і виконавцями їх є, як правило, жінки – мами, бабусі, тітки, сестрички, які з дитинства проходили «педагогічну практику», набуваючи необхідних знань та навичок заколисування та забавляння дитини. Г. Довженок назвала їх «тим зерном, що пізніше сходить буйним колоссям поетичності в уже дорослої людини» [2, с. 36].

Опрацьовуючи жанрову своєрідність колискової пісні ми встановили, що вчені, залежно від їх професійної належності, дають різні визначення колискових пісень. Наприклад, у «Літературознавчому словнику-довіднику»: «Коліскові пісні – жанр народної родинної лірики, специфічний зміст і форма якої функціонально зумовлені присиплянням дитини в колисці» [4, с. 361]. Автори посібника «Українська народна словесність» З. Лановик та М. Лановик визначають їх як «ліричні пісенні твори, які виконуються матір'ю (рідше батьком чи іншими членами родини) над колискою дитини для того, щоб її приспати» [3, с. 590].

На нашу думку, найточніше визначення колискової подано у словнику наукової і народної термінології за редакцією К. П. Кабашнікова: «Коліскова пісня – один із жанрів дитячого фольклору, переважно коротенькі пісеньки, виконані зазвичай над дитячою колискою з чітко визначеною метою – приспати дитину» [1, с. 211].

Коліскові пісні можна вважати найдавнішим жанром жіночої творчості, оскільки вони своїм корінням сягають ще часів міфологічної свідомості людства, його міфічної історії. Питання походження колискових пісень торкалися багато дослідників, які хотіли з'ясувати їх природу, збагнути джерела. Дослідниця дитячого фольклору Н. Еліаш виводила генезу колискової пісні від замовлянь, вважала магічними характер та функцію найдавніших колісанок [2, с. 36]. Її погляди поділяє російська дослідниця О. Мартинова, частково В. Єлатов, який, однак, вважає, що «зв'язок колісанок із замовляннями, коли він і був, більше виявився зовні, в особливостях виконання, ніж став наслідком спільної їх суті» [2, с. 37]. Дослідниця українського фольклору Г. Довженок на противагу цьому стверджує, що «спільність інтонаційної будови колісанок із замовляннями – не лише зовнішня, випадкова, а викликана їх спорідненістю» [2, с. 37]. З цим, на нашу думку, варто погодитися. Як коліскові пісні, так і замовляння виголошуються речитативом, напівпошепки. Це інтимна розмова, яка мусить іти тихо, плавно, не порушуючи гармонії, тихої музики сфер, це діалог зі Всесвітом, душі і серця.

Гене́за колискової пісні безпосередньо пов'язана з міфопоетичними уявленнями древніх слов'ян (і глибше – індоєвропейців). У міфопоетиці колискової спостерігаємо декілька різнорідних мотивних угруповань, які так чи інакше відбивають етапи її складання в особливий фольклорний жанр:

1) модифіковані замовляння та побажання: близькість колискових пісень до замовлянь підкреслюється характерною інтонаційною манерою їх виконання, «підговором», «примовкою», наявністю подібного до замовляння формульного характеру побудови мотиву (*Ой-ти, коту-рябку; Ой-ти, коте муругий; Ой, коте-коточку*), імперативної (*Ой не ходи, коте, коло гаю; Ой ти, коту-рябку, Та вимети хатку; Ой ви, гулі, не гудіть, Дитиноньки не будіть; Ой ну-ну, люлі, люлі, бай, Засни, сіренький бабай*) або побажальної (*Ой біленькі ткала, Доленьку прохала, Щоб було дитя вродливе, Щоб було дитя щасливе*) семантики, значення обміну небажаного на бажане (наприклад, *безсоння на сон*);

2) персоніфікації та образи викликань – **Сон** та **Дрімота** (*Ходить дрімота коло плота, А сон коло вікон*), з одного боку, та **Кіт** і деякі інші, як правило, свійські тварини, птахи (*гулі, перепілонька, шпак, собака, теляточка, волики, коні*)– з іншого;

3) ознаки соціалізації – відбиття родинних, сусідських та общинних відносин, а також відношень вертикально-класових (*Засни, дитя, без сповиття, А де ж твоя мати? – Пішла панам, пішла попам Строку відробляти*);

4) найближче до дитини навколишнє середовище та побутові реалії (із важливим образом **колиски**):

Повішу я колисочку на дубочку,

Люлі, люлі, засни, поспи мій синочку.

Буде вітрик повівати і синочка колихати,

З дуба листя опадати та синочка забавляти.

Буде сонечко сіяти, між листячком заглядати,

Між листячком заглядати і синочка цілувати.

5) антифрустративні компоненти – елементи голосінь або ж текстові уривки, звернені не до дитини, а призначені для зняття емоційної напруги виконавиці, як правило, матері:

*A-a, a-a, a-a, a! Пішла мати жито жати, та не собі – пану,
A-a, a-a, a-a, a! Мале дитя без сповиття не має талану,
A-a, a-a, a-a, a! Рости сину, не гни спину та на чужій ниві,
A-a, a-a, a-a, a! Добудь життя, моє дитя, то будеш щасливий,
A-a, a-a, a-a, a!*

Колискова пісня – багатофункціональне фольклорне явище. Сучасна дослідниця Н. Сивачук визначає такі функції колискових пісень: практично-побутову, пізнавальну, емоційну, морально-етичну, психотерапевтичну, формування естетичного почуття [6, с. 49-50].

Функціонально-прагматична за своєю природою, як правило, колискова не має сюжету, а обмежується тільки сукупністю мотивів, тобто є адитивною і переривається у будь-який момент (коли дитина засинає).

Беручи до уваги мотиви, Г. Довженко подає таку класифікацію колискових пісень:

1. Пісні про саму дитину, її сон, харчування, а також про тварин та птахів, які безпосередньо «виявляють» про неї турботу.

2. Пісні, що відображають думки й почуття матері, звернені до дитини, роздуми про власну долю. Оскільки такі колисанки відображають суб'єктивний стан матері, то вони наближаються до ліричних народних пісень. Все ж більшість дослідників зараховують такі пісні до дитячого фольклору, оскільки вони призначені для дитини.

3. Пісні з персонажами тваринного світу, які не пов'язані сюжетно з образом самої дитини. Сюди ж зараховано колискові пісні (їх небагато) з людськими персонажами.

Разом з тим, дослідниця припускає можливість належності пісень з одним персонажем до різних груп (наприклад, пісень про kota до першої та третьої), оскільки в основі поділу – те, яке місце в певному сюжеті займає образ дитини [2, с. 41].

Широкий мотиваційний спектр колискових пісень є свідченням духовного та інтелектуального багатства нашого народу, моральної чистоти, педагогічної мудрості сімейного виховання. Колісанка – це той етнічний мотив, що поступово входить у підсвідомість дитини і стає її здобутком на все життя [5, с. 5–7].

Отже, співаймо ж своїм дітям колискові. Це допоможе їм вирости рівноваженими і доброзичливими людьми. Колискова – це словесно-музична магія. Почувши в ранньому дитинстві тиху колискову, людина все життя продовжує сприймати музику, яку чує з відусіль.

Список використаних джерел:

1. Восточнославянский фольклор: Слов. науч. и нар. терминологии / Ред. кол.: К.П.Кабашников (отв. ред) и др. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – 478 с.
2. Довженок Г.В. Український дитячий фольклор. – К.: Наук.думка, 1981. – 171 с.
3. Лановик М., Лановик З. Українська народна словесність: Посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів. – Львів: Літопис, 2000. – 615 с.
4. Літературознавчий словник-довідник. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 751 с.
5. Матвієнко Н. Колискова – пісня матері // Початкова школа. – 1994. – №1. – С.5–7.
6. Сивачук Н. Український дитячий фольклор: Підручник. – К.: Деміур, 2003. – 288 с.
7. Юркевич В. С. Одаренный ребенок. Иллюзии и реальность. – М.: Просвещение, 2000. – 136 с.